

EVOLUCIÓ I PERSPECTIVES DELS ESTUDIS D'HISTÒRIA DE LA PREMSA A LES ILLES BALEARS

Sebastià Serra Busquets
Arnau Company Matas

Els estudis generals sobre els mitjans de comunicació de les illes Balears comencen a ser abundants i, majoritàriament, s'han dedicat a la premsa escrita. Els historiadors han tingut especial interès per la temàtica i han considerat, d'una forma preferent i prioritària, la premsa com a important font documental.

Fins al decenni dels setanta, la majoria dels estudis existents sobre la premsa de les Balears —llevat d'alguna excepció— tenien sobretot un caràcter essencialment catalògic i descriptiu.

Una de les característiques més definidores de la premsa de les Balears ha estat el fet insular, que ha tingut una considerable influència tant pel que fa als estudis realitzats com per l'àmbit de la seva difusió i abast.

Els estudis sobre les publicacions periòdiques es poden englobar en tres grups segons l'espai de circumscripció que abasten. La majoria dels treballs fan esment, per ordre d'importància, dels àmbits insular, local i interinsular. En certa manera, aquest fet reflecteix la realitat marcada que té cada illa.

No fou fins al començament del decenni dels setanta que s'inicià una renovació dels enfocaments i de la metodologia dels estudis sobre premsa. Varen començar a sorgir una sèrie de treballs que centraven l'estudi de les publicacions periòdiques en dos aspectes; uns observaven la premsa com a important font documental per a la història contemporània de les illes Balears; els altres, en canvi, l'anitzaven com a objecte d'estudi en si mateixa.

El 1994, la manca d'estudis monogràfics de la majoria dels diaris principals de les illes Balears és, sens dubte, la més significativa mancança que es fa del tot necessari suplir.

Els pioners

L'obra de Joaquim Maria Bover

La primera referència erudita sobre la premsa de les illes Balears es troba al *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de las Baleares*, de Joaquim Ma-

ria Bover de Rosselló. Editat a la impremta de la Viuda de Villalonga, de Palma, el 1862, el tiratge era molt limitat i l'edició fou pagada pel mateix autor. (El 1991, l'editor Miquel Font n'ha fet una edició facsímil amb una presentació de Jaume Bover.)

Joaquim Maria Bover de Rosselló (Sevilla 1810-Palma 1865) va destacar com a historiador, poeta, antiquari, bibliòfil, col·leccionista i numismàtic. Va publicar diverses obres de caràcter històric i bibliogràfic, de les quals destaca *Imprentas de las islas Baleares* (1862) i *Biblioteca de escritores baleares* (1868), editada pòstumament.

Bover encapçala el llibre amb una dedicatòria al seu amic Pascual de Gayangos y Arce, que fou catedràtic d'àrab de la Universitat Central de Madrid, membre de la Reial Acadèmia de la Història i arxiver de la Casa Reial. Bover li dedicà aquest treball perquè «el nombre ilustre de un amigo tan ventajosamente conocido en el mundo literario puesto al frente de mi opúsculo, dará al mismo una importancia que sin él no tendría».

El seu propòsit era escriure un assaig bibliogràfic local i divulgar les publicacions locals.

Després de la dedicatòria i de declarar l'objectiu del llibre, l'autor fa una introducció històrica sobre els inicis del periodisme a Europa, del de l'Estat espanyol i del de Mallorca. Sobre el periodisme de Mallorca comenta que:

vió aparecer en 1779 la aurora de su periodismo, sin que desde aquel año hayan faltado en la isla uno ó mas papeles públicos que propagando por toda la provincia y por las del continente y del estrangero las noticias políticas, los movimientos mercantiles, los adelantos científicos, los progresos literarios y el ventajoso curso de nuestra agricultura é industria, han dado á las Baleares el grado de ilustración que en este ramo tienen los demas países de Europa.

El llibre continua amb una relació de 120 capçaleres de publicacions periòdiques, catalogades per ordre alfabètic, de les quals 106 foren editades a Mallorca, 11 a Menorca i 3 a Eivissa.

Finalment, fa una cronologia de les publicacions periòdiques i una relació nominal de 42 persones que Bover qualifica de *periodistas* de les illes Balears.

El model de fitxa que utilitzà per a la descripció de cada publicació periòdica inclou el títol, subtítol, editor, lloc d'edició, impressor, descripció física, estructuració, dades cronològiques (inici, suspensions temporals i final), temàtica, llengua, director, redactors, col·laboradors i preu de subscripció.

Cal esmentar que sempre comenta els canvis de capçalera d'una mateixa publicació, tot i que els inclou com una de nova. A més, d'algunes publicacions menciona altres aspectes molt interessants, com:

- la identificació d'alguns pseudònims
- les polèmiques amb altres publicacions
- les vinyetes
- els lemes
- l'enumeració
- els motius de suspensions o de desaparicions
- les millores de tipus formal

- la localització (hi destaquen els comentaris sobre algunes publicacions de caràcter liberal que sorgiren en el períodes de 1812-1814 i 1920-1823. Així, sobre el *Correo constitucional, histórico político de Mallorca* (juliol de 1820-juny de 1822) assegura que:

No existen colecciones completas porque en 1823 perecieron en la hoguera todos los números que se podían encontrar en las casas de los liberales, registradas escrupulosamente á este objeto.

També fa comentaris semblants sobre les publicacions liberals *El eco de Colom* i el *Redactor constitucional y político de Mallorca* i en féu algunes valoracions subjectives. Les referències que fa a determinades publicacions són molt interessants, ja que Bover les conegué de prop, tant per la coetaneïtat com per la participació que hi tengué. N'és un bon exemple la polèmica que sostingué amb el quinzenari satíric *El Tío Tararira* (1 de juliol-15 d'agost de 1849), del qual solament aparegueren 4 números. Aquesta publicació féu contínues burles de Joaquim Maria Bover, que li posà una querrela. El 22 de juny de 1850, l'Audiència Territorial condemnà l'editor a 24 mesos de desterrament i a una multa de 100 duros, a més de la suspensió de tot càrrec o dret polític durant el temps de la condemna.

Tanmateix, no totes les fitxes contenen cadascun d'aquests elements, sinó que la relació detallada de la publicació podia presentar variacions substancials. Per exemple, d'entre les fitxes més completes cal esmentar les de les publicacions com *Almácén de frutos literarios, Aurora patriótica mallorquina, Diario constitucional de Palma* o *El Genio de la libertad*. En canvi, a d'altres solament comenta alguns elements, com el *Diario de avisos, agricultura, comercio y artes* o *El Mallorquín*.

L'obra de l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg

Un segon precedent, encara que menys important que el de Joaquim Maria Bover, és l'obra *Die Balearen in wort und bild geschildert* (Les Balears descrites amb paraules i dibuixos), de l'arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg i Lorena (Florència 1847- Brandeis an der Elbe, Bohèmia 1915).

Dins l'apartat del capítol de la cultura de Mallorca fa esment de la premsa que s'editava a Palma el juny de 1870¹. La justificació que donà l'arxiduc Lluís Salvador per incloure en el seu estudi les publicacions periòdiques quedà reflectida en la introducció, on declara:

Un medio muy poderoso para el adelanto de Mallorca y para la difusión de los conocimientos útiles está en la prensa.

L'arxiduc menciona una relació de 17 publicacions mallorquines, les quals classifica pel seu caràcter d'antiguitat i per la temàtica. La descripció que fa de cada publicació és narrada, encara que, implícitament, inclou un model de fitxa que conté el

¹ La causa per la qual solament va incloure la premsa editada a Palma el juny de 1870 ho aclarí en l'exposició de motius: «los periódicos mallorquines han padecido de una inestabilidad tan grande que, en nuestra descripción, nos limitaremos a reseñar los que se publican en Junio de 1870 como muestra del desarrollo de la prensa en la isla».

títol (amb comentaris sobre els canvis que hagi pogut experimentar), subtítol, fundació, periodicitat, format (expressat en centímetres, a més d'incloure el nombre de columnes), contingut (fa especial esment de la tendència política, la temàtica de la informació i les seccions i, fins i tot, en alguns casos, fa comentaris sobre la qualitat literària de la publicació), propietari, impremta, preu, lectors i subscriptors (no en dóna el nombre exacte, però fa referències sobre el tipus social de lector i de subscriptor de cada publicació). El tema de la premsa menorquina també és tractat breument en els dos toms referents a Menorca (*Die Insel Menorca*), en què aporta una interessant taula de cinc publicacions de Maó i dues de Ciutadella de 1888. Quant a les variables que inclou la taula són les següents: capçalera, periodicitat, impressor, orientació (sobretot de caràcter polític), director, any de fundació, subscriptors locals i forans i preu de la subscripció mensual (en pessetes).

Al final del segle XIX i durant el primer terç del segle XX, varen anar apareixent una sèrie d'estudis i de treballs sobre premsa.

A Mallorca ens trobam amb les aportacions de l'historiador i bibliòfil Pere Sampol i Ripoll, que va publicar en el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* el treball «Anuario Bibliográfico de Mallorca», durant els anys 1897-1902. Dedicà un apartat a fer una relació de les publicacions periòdiques.

A la fitxa utilitzada per Pere Sampol s'hi relaciona: títol, subtítol, director, impremta, format i pàgines, periodicitat i ideologia. Alhora, també conté alguns comentaris sobre la publicació i sobre alguns fets relacionats amb la història de la premsa mallorquina. N'és un exemple el comentari que fa sobre la vaga de la Unió Tipogràfica Balear durant el 26 i el 27 d'octubre de 1900.

El periodista, ideòleg i historiador, Miquel dels Sants Oliver i Tolrà, publicà, el 1901, *Mallorca durante la primera revolución (1808-1814)*, en què dedica alguns apartats als primers quaranta anys de la premsa a Mallorca. El 1903 va aparèixer *La literatura en Mallorca (1840-1903)*, que, a més de ser un primer intent d'estudiar el procés renaixentista a Mallorca, féu especial esment d'algunes publicacions, com *La Palma* i *El Museo Balear*, i de la premsa del Sexenni Revolucionari i de la Restauració.

També, el 1903, l'historiador, periodista i arxiver, Benet Pons Fàbregues va publicar *Bibliografía de las Publicaciones Periódicas impresas desde 1779 hasta hoy en las Baleares*. (Aquesta obra solament és coneguda per algunes cites però no ha pogut ésser localitzada.)

Entre juliol de 1930 i setembre de 1931, l'escriptor Bartomeu Rosselló-Pòrcel va publicar 21 articles sobre la premsa a Mallorca en el diari *El Día*. Majoritàriament, els articles sempre varen aparèixer en portada. El seu propòsit inicial era començar una *Historia del periodismo mallorquín* i en un brevíssim repàs als treballs precedents sobre el tema, els qualificà de quasi inexistents².

² A l'exposició de motius declarà que «habremos tenido el placer (y el mérito o culpa consiguientes de leer y comentar nuestro periodismo, lectura cuyo fruto es la presente serie de artículos».

La relació d'articles fou la següent: *El Semanario Económico, El Diario de Mallorca, El Semanario Político, El Diario de Palma, El Semanario Cristiano-Político, La Aurora Patriótica, La Antorcha, Diario de Buja, Redactor de Mallorca, Diario Político y Mercantil, Diario Balear, El Eco de Colom, El Atleta de la libertad, Redactor Constitucional, El Semanario Politécnico, Sociedad Patriótica, 1823-1836, La metamorfosis de un diario i La Época*.

A Menorca, en aquest període, ens trobam amb els estudis de l'escriptor i periodista Llorenç Lafuente Vanrell, que va publicar una sèrie d'interessants treballs a la *Revista de Menorca*. A més, dedica un important apartat a la premsa en el seu llibre *Geografía e Historia de Menorca*.

Bernat Fàbregues publicà (1878), a Ciutadella, *Biblioteca de escritores menorquines*. Era la part de la *Biblioteca de Escritores Baleares*, de Joaquim Maria Bover, referida ara a Menorca i ampliada. Aporta una relació biogràfica i bibliogràfica d'autors menorquins, d'alguns dels quals menciona la seva activitat com a publicistes. En són un bon exemple, entre d'altres, els casos d'Orestes Araujo i de Joan Benejam Vives.

Josep Cotrina i Ferrer a l'article *Nuevas impresiones de Menorca* (1917), publicat a la *Revista de Menorca*, inclou cinc pàgines sobre la premsa menorquina que constitueixen una bona font per a la percepció de la funció social de la premsa.

També hem de destacar les aportacions del bibliotecari Miquel Roura Pujol a la *Revista de Menorca*, on col·laborà amb una sèrie d'articles, en diferents èpoques, sobre les publicacions periòdiques de Menorca. El 1926, Guillem Capó Medina —amb el pseudònim Marco Aurelio— escriví una sèrie d'articles al diari *El Iris* sobre la impremta i la premsa de Ciutadella.

El 1930, el cap de la Biblioteca Pública de Maó, Camilo Vilaverde García publicà *La Prensa y las Prensas de Menorca*. Aquest treball, molt complet i que suposa un excel·lent model d'anàlisi de la premsa, parteix d'una conferència que pronuncià l'autor el 7 d'octubre de 1930 en el Casino de Clases del Ejército y Armada de Mahón. Després el publicà per fascicles a *La Voz de Menorca* i, posteriorment, en forma de llibret per a la Tipografia Maonesa.

El 1930, Camilo Vilaverde es queixava, tal com havia fet Bartomeu Rosselló-Pòrcel en el cas de Mallorca, al·legant:

Nada fácil, señoras y señores, nos ha resultado la tarea de encabezar, siquiera haya sido muy a la ligera, la historia del periodismo en esta Isla, debido principalmente a la falta de elementos suficientes de crítica; pues no obstante constituir el periodismo uno de los principales factores indispensables para el mejor y más rápido desenvolvimiento de las actividades, de cualquiera orden que fueren, de la vida de la Humanidad, y, desde luego, tal vez el que mayor y más grande interés despierta, hasta apasionar al vulgo, no es de los que más han llamado la atención de los hombres eruditos, bibliógrafos e historiadores, reduciéndose, en Menorca, lo hecho a dos o tres relaciones incompletas [...].

El llibre s'estructura en dos capítols, un dedicat a les impremtes i l'altre a la premsa menorquina.

A Eivissa destaquen els treballs de Josep Clapés i Juan, que publicà *La Prensa de Ibiza en 31 de marzo de 1902* al número 1 de *Los Archivos de Ibiza*, i de l'historiador Isidor Macabich i Llobet, el qual a la *Historia de Ibiza*, fa relació d'una llista de periòdics publicats a Eivissa.

Però, sens dubte, la gran figura de la historiografia periodística eivissenca és Bartomeu de Rosselló i Tur, que, el 1935, va publicar *Historia de la imprenta y del periódico en Ibiza*. En el pròleg exposa que:

[...] hemos de consignar que no nos ha movido otro deseo, que el de reunir los datos que hemos podido recoger para evitar que el transcurso del tiempo haga imposible que algún día pueda complementarse la Historia de la imprenta y del Periódico en Ibiza, debidamente

documentada, y pueda conocerse siempre la cooperación aportada por la prensa ebusitana en favor de la cultura y del progreso de nuestras hermosas Pityusas.

La fitxa sobre cada publicació periòdica que utilitza és molt completa i exhaustiva i inclou: títol, subtítol, periodicitat, cronologia (causes de suspensió, reparacions, motius de desaparició), impremta, director, redactors, col·laboradors, pseudònims, seccions, format (nombre de pàgines, dimensions en centímetres, columnes), redacció i administració, descripció de la primera pàgina i de la darrera, preu del número i localització.

També hem de fer referència a alguns treballs d'estudiosos del Principat, com Joan Torrent, que, el 1930, publicà al *Butlletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear* l'article *Assaig d'un cens de la premsa catalano-balear*, i Joan Givanel Mas, que publicà a Barcelona, entre 1931 i 1937, un excel·lent treball titulat *Bibliografia Catalana. Premsa*. L'obra s'estructura en tres volums. Els dos primers contenen una relació alfabètica de municipis dels Països Catalans, on hi havia publicacions periòdiques íntegrament o parcialment en català. El tercer volum està format per diferents índexs alfabètics. De les illes Balears s'esmenten els municipis d'Artà (3 capçaleres), Ciutadella (1), Felanitx (2), Inca (6), Lluçmajor (1), Manacor (1), Migjorn Gran (1), Palma (66), sa Pobla (1), Santanyí (1), Sineu (2) i Sóller (5).

Els estudis sobre premsa entre 1939 i finals del decenni dels seixanta

A partir de 1945 presentaren els seus treballs estudiosos de la premsa com: Pere Ferrer Gibert (*Bibliografia periodística mallorquina*, 1945), Gabriel Llabrés Quintana (*Periódicos de Menorca, 1811-1866*, 1955), Gaspar Sabater («*La Palma*» 1840-1841, 1950), Maria Lluïsa Serra Belabre (*Historia de la «Revista de Menorca»*, 1961) i Mateu Seguí (*Revistas en menorquí*, 1970).

A aquests estudis també s'hi sumen les breus síntesis publicades en els diaris *La Almudaina* i *Ultima Hora*, de J. Suau Alabern (*Palma decimonónica. La premsa mallorquina ochocentista*, 1950) i de Rafael Ferrer Massanet (*Historia del periodismo mallorquín*, 1959).

En aquest període mereixen un capítol a part els treballs realitzats per bibliògraf i bibliòfil Lluís Alemany Vich (Maó 1912 - Palma 1983). Des de 1940 fins a la seva mort es dedicà a reunir una gran col·lecció de premsa i arribà a aconseguir la millor biblioteca privada de Mallorca sobre aquest tema. La primera obra de Lluís Alemany versava sobre *La premsa en Menorca. Contribución a su estudio* (1947) i l'any següent publicà, amb motiu de la inauguració de l'Hemeroteca Provincial, l'estudi *Notas históricas sobre la premsa balear*.

Alemany concep la premsa com a una important font per als historiadors moderns³, els quals consideren necessària la creació o ampliació d'hemeroteques. L'autor, després de repassar l'estat de les hemeroteques públiques de les Balears, explica

³ Afirmà que «Cuando más tarde se vio que la prensa era la mayor fuente de hechos que podían interesar al historiador moderno que sepa escoger dentro de las diferentes facetas que forzosamente ha de encontrar en los relatos periodísticos, fueron creándose y desarrollándose las hemerotecas que muy pronto ampliaron su campo de acción al estudio de la historia del periodismo».

breument l'evolució de la història de la premsa des del seu inici (1779 amb la publicació de la *Notícia periódica*, anomenada també *Semanario Económico*) fins al decenni de 1940.

El 1955, Lluís Alemany i Joan Muntaner Bujosa efectuaren l'estudi *Las publicaciones periódicas en Mallorca (contribución a su estudio)*, que el 1994 encara roman inèdit, però pot ésser consultat a la Biblioteca Pública de Mallorca. El catàleg és exhaustiu però desigual segons cada publicació.

El 1974, Alemany publicà un detallat i extens treball sobre *La prensa en Menorca: Contribución a su estudio*. A l'exposició de motius manifesta l'objecte d'estudi:

Fuente imprescindible para el estudio de la historia moderna es la consulta de la prensa periódica, y más aún, cuando, como ha sucedido en nuestras islas han desaparecido, moderadamente, tantos y tantos archivos. Mahón y Menorca no constituyen un caso diferente.[...] Hemos recogido hasta 272 publicaciones diferentes con la particularidad de que nos ha sido posible verlas y estudiarlas en su casi totalidad ya que únicamente unos veintiseis periódicos o revistas no han podido ser hallados.[...] Esto quiere decir que prácticamente conservamos completísimo un fondo bibliográfico que abarca la vida isleña en los últimos 160 años y que constituye la base necesaria para la edificación de esta historia moderna que hoy en día está prácticamente por hacer.

En la important obra dels estudiosos Joan Torrent i Rafael Tassis *Història de la premsa catalana*, publicada a Barcelona el 1966, s'ha de destacar el capítol referent a la premsa de les illes Balears.

El 1969, José Altabella publicà una ampla relació de les publicacions periòdiques sota el títol *Notas urgentes para una historia de la prensa balear. De 1779 a nuestros días. Dos siglos fecundos en publicaciones periódicas: relaciones, almanaques, gacetas, semanarios, revistas y diarios*. L'estudi conté un apartat bibliogràfic i sistematitza una rellevant informació sobre les publicacions de les illes Balears, encara que amb més atenció a la premsa de Palma. Presenta alguns errors de datació de publicacions, però actualment aquest treball encara continua essent de consulta obligada per als investigadors de la premsa. Cal també mencionar el capítol dedicat a les Balears de la tesi doctoral de José Altabella *Fuentes crítico-bibliográficas para la Historia de la prensa provincial española*.

Els estudis de premsa des dels medis acadèmics

Alguns estudiants, sobretot mallorquins i menorquins, de l'Escola Oficial de Periodisme de Barcelona (1968) realitzaren una sèrie de tesis de llicenciatura sobre diversos aspectes de la premsa de les illes Balears. La majoria d'aquests treballs no són d'àmbit estrictament històric, però cal citar els de Damià Caubet (1974) sobre la *Historia del diario Baleares (1939-1974)*; Joan Febrer Llauredó (1972) sobre *Los periódicos de Cataluña y Baleares durante la Guerra de la Independencia, 1808-14*; Llorenç Jaume Grau (1972) sobre *Don Miguel de los Santos Oliver*; Juan Manuel López Nadal (1975) sobre *Autonomismo y prensa en Mallorca: 1931-1936*; Jaume Pomar Llambias sobre *La aventura de Nova Palma*; Maria Dolors Quetglas Rosanes (1975) sobre el *Diario de Mallorca: aspectos empresariales e ideológicos*, y Gaspar Sabater (1974) sobre *La prensa en Mallorca durante la Renaixença*.

Amb la creació de la Universitat de les Illes Balears i, sobretot, de la Facultat de Filosofia i Lletres s'han duit a terme tota una sèrie de treballs sobre la història de la premsa partint, sobretot, d'un enfocament d'història social i cultural. Entre els estudis realitzats, hem de citar els dels professors Isabel Moll Blanes, Francisco Díaz de Castro, Sebastià Serra Busquets i Bartomeu Carrió Trujillano.

Quant a tesis de llicenciatura, hem de destacar les de Bartomeu Carrió Trujillano sobre *El Regionalisme a Mallorca. «La Veu de Mallorca» (1900-1931)*, de Bartomeu Rotger Amengual sobre *Las Revistas Escolares en Baleares*, de Catalina Martínez Taberner sobre *La Nostra Terra (1928-1936)*, de Felip Munar sobre *La Dulzaina*. El 1983, a la Facultat de Ciències de la Informació de la Universitat Autònoma de Barcelona, es presentà la tesi de llicenciatura de Juan José Morales Ruiz sobre *La imprenta y los periódicos en Menorca*.

Els estudis de premsa publicats en revistes científiques i de divulgació

En els darrers decennis, a revistes científiques de les illes Balears, com *Affar, Randa, Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, Mayurqa, Educació i Cultura, Estudis Baleàrics* i *Revista de Menorca*, han aparegut articles sobre diversos aspectes de la història de la premsa de les Balears (la majoria d'aquests treballs són analitzats a l'apartat dels estudis monogràfics sobre la premsa).

Algunes revistes culturals o d'informació cultural han fet contínues referències a la seva pròpia història, però també a articles sobre la història de la premsa. A la revista *Lluc* han publicat articles, entre d'altres i a manera d'exemple, Jaume Bover sobre revistes escolars; Antoni Gran sobre la premsa clandestina entre 1970 i 1977; Antoni Quintana sobre el paper de les publicacions per aconseguir el bilingüisme a Mallorca; Martí March sobre comunicació i premsa local; Pere Rosselló Bover sobre el setmanari *Arriba*, de Manacor, i Sebastià Serra i Arnau Company sobre els pioners dels estudis d'història de premsa. A la revista de l'Obra Cultural Balear, *El Mirall* han sortit articles referents al tema, com els de Miquel Company sobre la *Premsa Forana*, Antoni Marimon i Jordi Vidal sobre el setmanari catòlic i regionalista *Mallorca dominical* i Pere Miralles sobre el setmanari anarco-sindicalista *El Rayo*.

També s'han editat estudis a la revista cultural *Serra d'Or*, com el de Pere Joan Llabrés sobre la revista mensual *Lluc* i a *Elements*, com el de Bartomeu Carrió sobre la premsa carlista a Mallorca.

Els estudis d'història de la premsa als diaris i revistes

La premsa diària de les illes Balears ha fet constants referències a la pròpia història, sobretot quan s'ha complert algun aniversari significatiu de la publicació. En són exemples alguns suplementos i edicions especials, com les dels diaris *Última Hora* i *Diario de Ibiza* i del setmanari *Sóller*, en els seus cent anys; els diaris *La Almudaina*, *Baleares* i *Menorca*, i el setmanari *El Iris* en els cinquanta anys; els diaris *Diario de Mallorca* i *Mallorca Daily Bulletin*; en els vint-i-cinc anys, o l'especial número 30.000 d'*Última Hora*.

També han aparegut alguns articles en els diaris a manera de síntesis històriques sobre la premsa, com els de Rafael Caldentey a *Diario de Mallorca*, de Rafael Ferrer Massanet a *Última Hora*, de Joaquim Maria Domènech i de Llorenç Vich a *Baleares*, de J. Suau Alabern a *La Almudaina* i de Mateu Seguí a *Menorca*.

Les publicacions en edicions facsímils

Hem de destacar la publicació d'edicions facsímils, que generalment van acompanyades d'estudis introductoris d'algunes publicacions periòdiques de les illes Balears, com *El Tío Tararira* (amb un estudi literari de José Carlos Llop i Antoni Planas); la revista *Sa Marjal*, de sa Pobla (amb un estudi de Llorenç Pérez), *La Columna de Baleares*, *Porto Cristo*, 1936; *La Roqueta*, 1886; i *L'Ignorància*.

Els estudis monogràfics sobre premsa

A partir de la segona meitat dels anys setanta es produeix una renovació de l'enfocament i de la metodologia de l'estudi des d'una òptica històrica. Alguns investigadors, els uns integrats en equips i els altres individualment, han treballat la premsa des de dos aspectes:

- Considerant-la com una important font documental per a la història contemporània de les illes Balears.
- Tractant-la com a objecte d'estudi en si mateixa.

A l'apartat dels estudis monogràfics sobre premsa és on ha proliferat més quantitat d'estudis. S'han realitzat monografies de publicacions o anàlisis sectorials d'alguns aspectes i factors de la premsa.

El 1969 es publicà l'estudi d'Isabel Moll sobre el setmanari socialista *El Obrero Balear*, on comencen a aparèixer els nous plantejaments d'anàlisi de la premsa sorgits a les universitats de l'Estat espanyol. Alguns anys més tard (1976), s'edità el treball de Jaume Pomar sobre *Nova Palma*, on sistematitza els continguts tot fent especial esment dels aspectes ideològics de la publicació modernista.

El 1976 va aparèixer *Los orígenes de la prensa política en Mallorca (1812-1814)*, que suposa el primer treball en equip sobre la premsa illenca.

A partir de la segona meitat del decenni de 1970 han anat sorgint estudis, alguns de caràcter individual i altres realitzats per equips de treball, que presenten tres enfocaments diferents:

a) Estudis de caràcter general sobre la premsa de les illes Balears, tant a nivell interinsular com insular. Destaquen, entre d'altres, els catàlegs de José V. Serradilla sobre *El periodismo en Ibiza*, de Josep Cortés i Rafael Massanet sobre *L'Associació de la premsa forana de Mallorca*. També és d'esmentar la síntesi sobre la premsa mallorquina duita a terme per Bartomeu Carrió dins la veu *Mallorca* de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

Arran de l'organització de diverses exposicions sobre premsa, s'han publicat diversos catàlegs, com *La premsa a Eivissa* —amb una introducció de José V. Serra-

dilla—, *Història de la premsa periòdica a Menorca. 1811-1911 (I) i 1912-1978 (II)* i *Cent anys de premsa diària a les Balears*.

En aquest apartat també hem d'incloure els treballs historiogràfics sobre els estudis de premsa del professor Sebastià Serra.

b) L'estudi de les publicacions periòdiques d'una època històrica determinada. Podem citar els treballs de Germà Coll Mesquida sobre la premsa menorquina en el període revolucionari de 1868-1874; de Francisco José Díaz de Castro i Isabel Moll Blanes sobre la premsa conservadora mallorquina de finals del segle XIX; d'Antoni-Lluc Ferrer sobre els aspectes de la difusió de la premsa política durant la Guerra del Francès; de Joan Carles Sastre sobre l'apogeu del romanticisme polític en la premsa mallorquina; d'Octavi Aguilera sobre les revistes mallorquines durant el franquisme; de Bartomeu Carrió sobre la premsa carlista; de Bernat Sureda sobre el periodisme i l'educació en els inicis de l'Espanya contemporània, i de Sebastià Serra sobre les publicacions periòdiques d'emigrants mallorquins a l'Argentina.

c) Estudis de publicacions concretes.

Sobre les publicacions de Mallorca, cal citar els estudis d'Isabel Moll sobre el *Semanario Económico*; de Damià Pons Pons sobre *El Día*; de Francisco J. Díaz de Castro sobre *El Cantón Balear*; de Francisco J. Díaz de Castro i Isabel Moll sobre *El Ancora*; de Joan Ensenyat Quintana sobre el *Setmanari Constitucional Polítich y Mercantil de Mallorca*; de Joan Carles Sastre sobre el *Diario patriótico de la Unión Española*; d'Antoni-Lluc Ferrer sobre el *Diari de Buja*; de Sebastià Serra Busquets sobre *La Veu de Mallorca* i el *Foch y Fum*; de Catalina Martínez Taberner sobre *La Nostra Terra*; de Maria Antònia Manresa sobre la *Pedra Foguera*; de Maria Antònia Manresa i Margalida Mas sobre *El Balear*; de Felip Munar sobre *La Dulzaina*; d'Antoni Nadal sobre *Nuestra Palabra*; de Pere Miralles sobre *El Rayo*; de Pilar Morillas sobre *El Porvenir del Obrero*; de Maria del Carme Roca Salvà sobre el setmanari *Lluchmajor*, i de Gabriel Juan Galmés sobre *L'Ignorància*.

Pel que fa a les publicacions de Menorca, cal citar els estudis de Maria Luisa Serra sobre la *Revista de Menorca*; d'Antònia Campins Pons sobre *Llum Nova*, i de Miquel Àngel Limon sobre el *Menorca. Diario insular* i *El Pueblo*.

d) Els estudis sobre la premsa local. En aquest apartat hem de citar els treballs de Josep Cortès sobre la premsa d'Inca, de Germà Coll sobre la de Felanitx, i de Sebastià Rotger sobre la de Ferreries.

Les biografies i les memòries

Les biografies i les autobiografies, les memòries, els epistolaris i les entrevistes han començat a ser objecte d'utilització per a la historiografia periodística. En el cas de les Balears, aquests reculls s'han utilitzat com a fonts però no s'han emprat per observar la repercussió dels missatges sobre l'audiència i la seva receptivitat.

Pel que respecta a les biografies de periodistes, les figures de Josep Maria Quadrado i de Miquel dels Sants Oliver varen generar abundants articles i llibrets ja des de començament del segle XX. Destaca l'article d'Agustí Calvet i Pascual Gaziol: «Vida de Miguel S. Oliver: 1864-1920», publicat a la secció *Vida de Periodistas Ilustres*, de l'*Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona* (1923).

El 1959, Josep Agustín Palmer publicà un fulletó titulat *El Excmo. Sr. Don José Tous Ferrer: breves notas biográficas* —Josep Tous fou el fundador i director de *La Última Hora*—.

Altres biografies o estudis sobre periodistes són les de Gabriel Alomar, Joan Mir i Mir, Màrius Verdaguer, mossèn Antoni Maria Alcover i Felip Curtoys, entre d'altres. També hem de destacar les biografies breus de periodistes aparegudes al *Catálogo de periodistas españoles del siglo xx* (1981, reeditat el 1988), d'Antonio López de Zuazo i les de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

Quant a llibres de memòries d'escriptors que dediquen algun capítol o fan referència a la premsa, destaquen les de Francesc de Borja Moll (*Els meus primers trenta anys* i *Els altres quaranta anys*) i de Miquel Gayà i Sitjar (*Històries i memòries*).

Pel que fa als epistolaris que ens donen informació sobre activitats periodístiques, polèmiques, articles, etc, destaquen els epistolaris de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubió i Lluch a Joan Lluís Estelrich (a cura de Bartomeu Torres Gost), de Màrius Verdaguer i Joan Hernández Mora (publicat per Lluís Casanovas Marquès) i de Marià Aguiló i Bartomeu Muntaner (a càrrec de Joan Mas i Vives).

Per a la historiografia periodística, també són rellevants les entrevistes a periodistes. El 1952 s'edità a Palma una selecció d'entrevistes publicades al diari *Baleares* titulades *Lo que Vd. dijo*, de les quals destaquen les de Joan Estelrich, Pau Lambert Cortès —Avespa—, Emilio Barberá Beltrán, Carles Sentís, Guillem Sureda, Joan Julià, Julio Sanmartín, Miquel Alomar, Antoni Sabater, Joaquim Maria Domènech, Joan Marquès Arbona, Joan Ramis d'Ayreflor i Josep Maria Tous i Maroto.

El 1975 Llorenç Capellà publicà els dos llibres d'entrevistes: *Les ideologies polítiques a Mallorca* i *Quinze empresaris mallorquins*, on són rellevants els intervius a Pere Serra Bauçà, Antoni Alemany, Antoni Serra, Andreu Ferret, Josep Melià, Antoni Pizà i Antoni Papell.

La publicació de conferències i de debats de periodistes sobre la seva experiència i activitat professional també és una bona font per a l'estudi de la premsa. Alguns cicles de conferències organitzats amb motiu de l'aniversari d'alguna publicació, com foren les celebrades a l'Ateneu de Maó pel 50 aniversari del diari *Menorca*. Destacà la conferència de José A. Martín Aguado sobre «La libertad de un diario» publicada a la *Revista de Menorca*.

Els reculls d'articles periodístics

Les antologies de textos fonamentalment periodístics també signifiquen una important aportació per a l'historiografia periodística.

Alguns llibres de Miquel del Sants Oliver com *La literatura en Mallorca, Cosecha periodística: artículos varios*, *La cuestión regional* són reculls d'articles apareguts al diari *La Almudaina* al final del segle XIX i al principi del XX.

Com hem esmentat, el 1952 aparegué el llibre *Lo que Vd. dijo*, que era una recopilació d'entrevistes publicades al diari *Baleares*.

El 1986, Mateu Morro i Sebastià Serra publicaren *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)*, que va ser bàsicament una antologia de textos periodístics. De ma-

nera semblant, hauríem de mencionar l'estudi i l'antologia de textos d'algunes publicacions com les del setmanari satíric i humorístic *Foch y Fum* (realitzada per Joan Font i Sebastià Serra) o de la revista nacionalista *La Nostra Terra* (a càrrec de Gregori Mir).

En altres casos, alguns escriptors i periodistes han editat en forma de llibre una selecció d'articles apareguts a la premsa. Destaquen, entre d'altres, el recull d'articles del periodista Antoni Verger Canals, *Retazos periodísticos* (1992) o del crític literari Jeroni Salom, *Això és l'Havana* (1993). D'altres treballs publicats són les antologies de Joan Estelrich: *Obres essencials* (amb introducció d'Andreu Manresa), de Llorenç Villalonga durant la Guerra Civil (a càrrec d'Antoni Nadal) i de Miquel Villalonga (a cura de Margalida M. Socias Colomar).

Les noves perspectives dels estudis sobre premsa a les Balears

El 1993, a les illes Balears se celebraren diversos esdeveniments relacionats amb el món de la premsa que han suposat una important empenta pel que fa al seu estudi. A més dels actes que envoltaren les commemoracions dels centenaris dels diaris *Última Hora* i *Diario de Ibiza* —amb publicacions, exposicions i conferències—, es realitzaren unes jornades sobre els mitjans de comunicació.

Les XII Jornades d'Estudis Històrics Locals, celebrades a Palma el novembre de 1993, es dedicaren monogràficament al tema de la premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica. Aquestes jornades, les primeres realitzades sobre l'esmentada temàtica a les Illes, representaren un clar estat de la qüestió dels estudis sobre mitjans de comunicació de les Balears. Al mateix temps, s'hi indicaren les principals mancances i s'hi mostraren les línies d'investigació que més convé seguir en els propers anys.

A més de les ponències dels professors Celso Almuíña, Antoni Gavalrà, Josep Maria Figueres, Bartomeu Carrió, José Miguel Delgado, Sebastià Serra, Arnau Company, Josep Lluís Gómez Mompert, Jaume Guillaumet i Susana Tavera, també hi hagué una sèrie de taules rodones —amb la participació d'una bona representació del món periodístic illenc.

Les nombroses comunicacions (39 en total) que s'hi presentaren demostraren la rellevant tasca investigadora que s'ha duit a terme en el darrer quinquenni. Les 39 comunicacions presentades es poden estructurar en cinc grans blocs: a) de caràcter temàtic sobre períodes concrets: la Restauració borbònica, la Dictadura de Primo de Rivera, la Segona República, la transició democràtica, la premsa catòlica i la maçoneria, la premsa i l'emigració, les publicacions nacionalistes, les publicacions anarquistes, cultura obrera i la premsa forana; b) de caràcter monogràfic sobre una publicació: *El Obrero Balear*, *Nostra Paraula*, *Foch y Fum*, *Sóller*, *La Almudaina*, *El Día*, *Lluc*, *Documenta*, *Es Pagès Mallorquí* i *TBO*; c) de caràcter metodològic: la premsa com a font per a la geografia urbana; d) d'estudis sobre periodistes: Miquel Maura i Miquel dels Sants Oliver, i e) d'anàlisi de la ràdio i la televisió: la ràdio i la televisió a Mallorca.

Ahora, també cal destacar que les jornades foren un bon reflex de l'important nombre d'investigadors, sobretot dels camps de la història i de la filologia, que tenen la premsa com a objecte d'estudi.

Finalment, volem fer esment dels estudis sobre premsa en el moment actual, tot indicant una sèrie de línies de treball que es fan ara mateix a les illes Balears.

Des de 1990 es du a terme la confecció d'un catàleg de publicacions periòdiques, en coordinació amb investigadors d'Alacant i de Tarragona. En la redacció d'aquest catàleg, coordinat pel professor Sebastià Serra, hi participen investigadors, com Bartomeu Carrió, Antònia Sastre, Pere Fullana, Antoni Marimon, Arnau Company, Encarna Ramos, Joana Maria Llinàs, Miquel Àngel Marqués i Francesca Arbona.

Una altra de les principals vies d'investigació són els incipients estudis sobre la premsa diària de les illes Balears, tant des d'una perspectiva històrica com actual. Alhora, aquesta darrera línia enllaça amb els estudis sobre ràdio i televisió que s'estan iniciant.

Els estudis sobre publicacions específiques continuen essent també un important tema d'anàlisi. Destaca la selecció majoritària de publicacions de caràcter ideològic —tant d'esquerres o conservadores com nacionalistes— i aquests treballs són efectuats fonamentalment per investigadors del camp de la història.

En els darrers anys també s'han començat a fer estudis sobre els mitjans de comunicació des de l'òptica de l'anàlisi del poder, tot fent investigacions sobre la premsa, la ràdio i la televisió entesos com a estratègies dels mecanismes de poder.

La realització del primer (1991-93) i l'inici del segon (1994) màster de periodisme i comunicació, organitzat per la Universitat de les Illes Balears, també representa una important aportació i inclou un seminari sobre història de la premsa.

També amb la publicació setmanal de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* es du a terme una rellevant tasca de divulgació de les publicacions periòdiques de Mallorca.

Finalment, podem dir que des de la segona meitat del decenni de 1970 s'inicià una important línia d'investigació, vinculada sobretot a la Universitat de les Illes Balears, amb una renovació de l'enfocament i de la metodologia de l'estudi des d'una òptica històrica. I a partir de 1990, com hem esmentat, s'ha produït un nou impuls amb l'obertura de noves vies d'investigació.

Bibliografia sobre les publicacions periòdiques de les Illes Balears

AGUILERA, Octavio (1988), *Revistas mallorquinas durante el Franquismo (1945-1974)*, Madrid, Ediciones B.G.

AGUILERA, Octavio (1991), «Miquel dels Sants Oliver: la transició de la Renaixença al Modernisme a Mallorca», a *Periodística*, núm. 4. Barcelona, pp. 49-56.

AGUILÓ RIBAS, Catalina, «Cinema i premsa: "El Adalid" (1919-1926)», a *Estudis Baleàrics*, núm. 26, Palma, setembre de 1987.

ALEMANY VICH, LUIS (1948), *Notas históricas sobre la prensa balear*, Palma, Imprenta Guasp.

ALEMANY VICH, LUIS (1957), *Calendarios, pronósticos y almanaques*, Panorama Balear, núm. 6, Palma de Mallorca.

ALEMANY VICH, LUIS, «Escritores Baleares. Fichas Bio-bibliográficas», *La Estafeta Literaria*, Madrid, setembre de 1969.

ALEMANY VICH, LUIS, «La prensa en Menorca. Contribución a su estudio», *Revista de Menorca*, Maó, 1974, pp. 7-308.

ALEMANY VICH, L.; MUNTANER BUJOSA, Juan (1955), *Las publicaciones periódicas en Mallorca (contribución a su estudio)*, Premi Ciutat de Palma, (inèdit).

- ALTABELLA, José, «Notas urgentes para una historia de la prensa balear (de 1779 a nuestros días)», *La Estafeta Literaria*, núm. 426-428, Madrid, setembre de 1969.
- ALTABELLA HERNÁNDEZ, José (1983), *Fuentes crítico-bibliográficas para la historia de la prensa provincial española*, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, Servicio de Repografía.
- AMENGUAL, Bartomeu, «La vella premsa forana», *Baleares*, 5 d'agost de 1987.
- Artículos de prensa con motivo de la publicación de «La Isla de Oro», *Revista de Menorca*, Quart trimestre, 1985, Maó, 1985, pp. 589-592.
- AURELIO, Marco (1926), «Los periódicos de Ciudadela», *El Iris*, Ciudadela.
- Baleares, Número especial, Cincuenta aniversario*, Palma, 1989.
- BARBER BARCELÓ, Miquel (1981), *Full Menorquí, Índex sistemàtic (1934-1936)*, Maó, Consell Insular de Menorca.
- BARBER BARCELÓ, Miquel (1992), *Índice cronológico referido a la obra «La prensa periódica en Menorca*, Menorca, Ediciones Nura/Editorial Sicoa.
- BOSCH FIOL, Pedro (1971), *Miguel de los Santos Oliver*, Tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela de Periodismo de la Iglesia (inèdita).
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María (1862), *Diccionario bibliográfico de las publicaciones periódicas de las Baleares (1779-1861)*, Palma, Imprenta de la Palma, V. de Villalonga.
- BOVER DE ROSSELLÓ, Joaquín María (1897), «Imprentas de Menorca», *Revista de Menorca*, pp. 212-218.
- BOVER PUJOL, Jaume, «Les revistes escolars (1970-77)», *Lluc*, núm. 673, setembre de 1977, pàg. 17.
- BOVER PUJOL, Jaume (1989), *Baleàrica. Bibliografia de Bibliografies de Balears*, Col·lecció Alicorn, 4, Palma, Miquel Font Editor.
- CALDENTEY, Rafael, «El primer periódico palmesano se publicó hace 197 años», *Diario de Mallorca*, 7 de març de 1976.
- CALDENTEY, Rafael, «Aurora patriótica balear, el primer diario político de Palma», *Diario de Mallorca*, 21 de març de 1976.
- CAMPINS PONS, Antònia (1987), «Llum Nova (1912-1913), un periòdic amb vocació catalana», *Randa*, núm. 21, Barcelona, Ed. Curial, pp. 151-160.
- CANUT, María Luisa (1991), *Revista de Menorca. Catálogo de Materias e Índice Cronológico 1888 a 1989*, Menorca, Ediciones Nura/Editorial Sicoa.
- CANUT, María Luisa; AMORÓS, José Luis (1989), *Anatomía de una Cultura. 100 años de la Revista de Menorca. 1888-1988*, Menorca, Institut Menorquí d'Estudis.
- CAPELLÀ, Llorenç (1975), *Quinze empresaris mallorquins (Economia, societat, cultura)*, Palma, Editorial Moll.
- CAPELLÀ, Llorenç (1975), *Les ideologies polítiques a Mallorca*, Palma, Editorial Moll.
- CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu (1985), «Premsa carlina a Mallorca, dins Elements per a una història del carlisme a Mallorca», *Elements*, núm. 4, Palma, p. 26.
- CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu (1985), *El Regionalisme a Mallorca: «La Veu de Mallorca» (1900-1931)*, Memòria de llicenciatura, Departament d'Història Moderna i Contemporània, Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de les Illes Balears, Palma (inèdita).
- CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu (1986), «El Regionalisme a Mallorca 1900-1936: La Veu de Mallorca. Avenç d'un estudi en curs», *Quinze anys dels premis d'investigació Ciutat de Palma (1970-1984)*, Ajuntament de Palma, pp. 87-106.
- CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu (1989), «Metodologia d'història de la premsa a Mallorca: les publicacions nacionalistes», *Randa*, núm. 24, Barcelona, pp. 37-52.
- CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu, «La premsa», *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Vol. X, pp. 48-54.
- CASASNOVAS MARQUÈS, Luís (1985), «Un encomiable proyecto: la publicación del "epistolario" de dos notables escritores menorquines», *Revista de Menorca*, Quart trimestre, Maó, pp. 577-588.
- CAUBET, Damià (1974), *Historia del diario Baleares (1939-1974)*, Tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo, p. 93 (inèdita).
- COLL MESQUIDA, Germà (1960), *La premsa de Mahón en el ochocientos (de las cortes de Cádiz a la Restauración)*, Tesina de llicenciatura, Universitat de Barcelona (inèdita).
- COLL MESQUIDA, Germà, «Notes breus per a la història de la premsa periòdica a Felanitx», *Lluc*, setembre de 1969.
- COLL MESQUIDA, Germà (1974), «La premsa Menorquina en el Període Revolucionari: 1868-1874», *Revista de Menorca*, any LXV, setena època, Maó, pp. 309-326.

- COLL MESQUIDA, Germà (1992), «La premsa a Menorca a la primera meitat del segle XIX», *Randa*, núm. 30, Barcelona, pp. 131-141.
- COMPANY MATAS, Arnau (1993), *Catàleg de 100 anys de premsa diària de les Balears*, Hora Nova, S.A.
- COMPANY MATAS, Arnau (1994), «La capçalera *El Correo de Mallorca* en la història de la premsa de Mallorca», *Correo de Mallorca*, núm. 2, Palma, p. 8.
- CORTES FORTEZA, Santiago (1983), *Petita Història de Cent Anys de Premsa a Inca 1883-1983*, Inca, Ajuntament d'Inca.
- CORTES I SERVERA, Josep; FERRER MASSANET, Rafel (1987), *L'Associació de la Premsa Forana de Mallorca (1978/87)*, Mallorca, Premsa Forana.
- DARDER BARCELÓ, Miquel (1963), «*Revista de Menorca*. Índex, 1888-1955», *Revista de Menorca*, Maó.
- DE ROSSELLÓ, Bartolomé (1935), *Datos para la Història de la imprenta y del Periódico en Ibiza*, Eivissa. *Diario de Ibiza. 1893-1993. 100 años de Es Diari*, Número especial del 21 d'octubre de 1993.
- DIÁZ DE CASTRO, Francisco J.; MANCHADO LOZANO, Josefina; MELIA GARÍ, Juan; MOLL SALLERAS, Miquel; i SOCÍAS ALBADALEJO, María Antonia, «Los orígenes de la premsa política en Mallorca (1812-1814)», *Mayurqa*, núm. 16, Palma de Mallorca, juliol-desembre de 1976, pp. 309-345.
- DIÁZ DE CASTRO, Francisco; MOLL BLANES, Isabel, «El periodisme integrista: *El Àncora*, Palma de Mallorca (1880-1900)», *Mayurqa*, núm. 19, Palma de Mallorca, 1979-1980, pp. 189-203.
- DIÁZ DE CASTRO, F. (1981), «Notes sobre premsa política a Mallorca: *El Cantón Balear* (1873-1874)», *Affar*, núm. 1, Palma de Mallorca, pp. 179-187.
- DIÁZ DE CASTRO, F.; MOLL BLANES, Isabel (1982), «Premsa conservadora a finals del segle XIX: *El Àncora*, de Mallorca», *Metodologia de la historia de la premsa española*, Madrid, Ed. Siglo XXI, pp. 58-80.
- DOMÈNECH, Joaquín M., «Història resumida de la premsa mallorquina», *Balears*, 4 de juny de 1974, Palma de Mallorca.
- ENSENYAT QUINTANA, Joan (1983), «Joan Josep Amengual y el Setmanari Constitucional Polítich i Mercantil de Mallorca (1820-1821)», *Randa*, núm. 14, Barcelona, pp. 109-120.
- El Iris. Extraordinari 50 anys*, Ciutadella, desembre de 1993.
- ESPINET i BURUNAT, Francesc; GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís; MARÍN i OTTO, Enric; TRESSERRAS i GAJU, Joan Manuel, «Evolución de los estudios sobre historia de la premsa catalana, 1939-1989», *Hispania*, vol. L/3, núm. 176, Madrid, setembre-desembre de 1990, pp. 1505-1521.
- ESPINET i BURUNAT, Francesc, GÓMEZ MOMPART, Josep Lluís, MARÍN i OTTO, Enric; TRESSERRAS i GAJU, Joan Manuel, «Evolució dels estudis d'història de la premsa a Catalunya (1939-1993)», *Anàlisi. Quaderns de Comunicació i Cultura*, Departament de Periodisme, Universitat Autònoma de Barcelona, núm. 15, desembre de 1993.
- «Estadística de la premsa balear. 1920», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, Palma de Mallorca, 1920, pp. 129-148.
- «Estado de las revistas y periódicos que se publican en Menorca», *Revista de Menorca*, Maó, 1888.
- Exposició. Cent anys de premsa periòdica a Menorca. 1811-1911*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis, 1991.
- Exposició. Història de la premsa periòdica a Menorca. 1912-1978*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis, 1991.
- FABREGUES, Bernardo (1878), *Biblioteca de escriptors menorquines*, Ciutadella.
- FEBRER LLAURADÓ, Joan (1972), *Los periódicos de Cataluña y Baleares durante la Guerra de la Independencia, 1808-14*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo, 1972, p. 117 (inèdita).
- FERRER, Antoni-Lluç (1976), «Aspectes de la difusió de la premsa política durant la Guerra del Francès (1808-1814)», *Randa*, núm. 7, Barcelona, Ed. Curial, pp. 38-50.
- FERRER, Antoni-Lluç (1979), «Refranys i locucions del *Diari de Buja*», *Randa*, núm. 9, Barcelona, Ed. Curial, pp. 83-96.
- FERRER, Antoni-Lluç (1985), «El *Diari de Buja* (1812-1813) i Miquel Ferrer i Bauçà», *Randa*, núm. 17, Barcelona, Ed. Curial, pp. 137-178.
- FERRER GIBERT, Pedro, «Bibliografia periodística mallorquina», *Gaceta de la Prensa Española*, Madrid, juny de 1945.
- FERRER GIBERT, Pedro (1949), «Bibliografía periodística mallorquina», *Mallorca-Biografías-Tradiciones-Paisajes*, Propileo de Antonio Pons, Ereso, Mallorca, pp. 195-220.
- FERRER MASSANET, Rafael, «Història del periodisme mallorquí», *Ultima Hora*, 17, 19 i 20 d'octubre de 1959, Palma de Mallorca.

- FONT, Joan; SERRA, Sebastià (1988), *Foch y Fum (Estudi i selecció de textos)*, Palma, Ajuntament de Palma.
- GARCIA GAYA, Santiago (1974), *Noticias sobre el hundimiento del Baleares*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo de la Iglesia (inèdita).
- GIVANEL MAS, Juan (1931-1937), *Bibliografía Catalana, Prensa, materials aplegats per...*, Barcelona, Impremta Allès.
- GRAN, Antoni, «Prensa subterrània. 1970-77», *Lluc*, núm. 673, setembre de 1977, pp. 14-15.
- GROSSKE FJOL, Eberhard (1980-81), «La Ley General de Desamortización a través de la prensa mallorquina», *Trabajos de Geografía*, núm. 37, Palma de Mallorca, pp. 107-132.
- HERNÁNDEZ SANZ, Francisco (1927), «Sobre la invención de la imprenta», *Revista de Menorca*, Maó, pp. 247-262.
- JAUME GRAU, Llorenç (1972), *Don Miguel de los Santos Oliver*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo, p. 119 (inèdita).
- JUAN i GALMES, Gabriel (1987-1991), «L'Ignorància. Aproximació al quadre de costums a Mallorca (s. XIX)», *Estudis Romànics*, volum XX, Barcelona.
- JUAN i GALMES, Gabriel (1988), «La funció de L'Ignorància en el costumisme mallorquí», *Miscel·lània 'Joan Gili*, Barcelona, Abadía de Montserrat, pp. 299-307.
- JUAN i GALMES, Gabriel (1992), «La revista L'Ignorància», *Quatre poetes costumistes de Mallorca*, Llicida, Pagès editors, pp. 25-35.
- LAFUENTE VANRELL, Lorenzo (1907), «Geografía e Historia de Menorca», *Revista Científico Militar*, Barcelona.
- LAFUENTE VANRELL, Lorenzo (1911), «Menorca en la primera dècada del siglo XX», *Revista de Menorca*, Maó.
- LAFUENTE VANRELL, Lorenzo (1921), «Menorca en la segunda dècada del siglo XX», *Revista de Menorca*, Maó.
- LAFUENTE VANRELL, Lorenzo, *El Bien Público*, Maó, I-III-1922.
- LAFUENTE VANRELL, Lorenzo (1931), «Menorca en la tercera dècada del siglo XX», *Revista de Menorca*, Maó.
- La premsa a Eivissa* (1987), Eivissa, Ajuntament d'Eivissa.
- LIMÓN PONS, Miquel Àngel (1991), «El Menorca, medio siglo de prensa insular», *Menorca. Diari Insular 1941-1991. Es Diari 50 anys*, Maó, Editorial Menorca, S.A., pp. 14-31.
- LIMÓN PONS, Miquel Àngel, «Cardona i Orfila, primer brot de la premsa catòlica menorquina», *Mare de Déu de Gràcia 92*, Suplement del diari *Menorca, Diari Insular*, Setembre de 1992, pp. 75-78.
- LLABRÉS MARTORELL, Pere J., «La revista *Lluc*: Una fita en la cultura de Mallorca. Una publicació, balanç i esperança», *Serra d'Or*, núm. 386, Barcelona, febrer de 1992, pp. 42-43.
- LLABRÉS QUINTANA, Gabriel (1955), «Periódicos de Menorca», *Revista de Menorca*, Maó.
- LLOMPART, Josep M. (1989), *La literatura moderna a les Balears*, Mallorca, Editorial Moll.
- LLOP, José Carlos; PLANAS, Antoni (1982), *El tío Tararira. (Estudi literari i Reedicció)*, Palma de Mallorca, Ed. Olafeta.
- LLULL, Anselm (pseudònim de Gregori Mir), *El mallorquinisme polític 1840-1936*, París, Edicions Catalanes de París 1975, 2 vol. i segona edició a Mallorca, Editorial Moll, 1992, 2 vol.
- LÓPEZ NADAL, Juan Manuel (1975), *Autonomismo y prensa en Mallorca: 1931-1936*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo, pp. 283 (inèdita).
- Lo que Vd. dijo*. Palma, Impremta de Bernat Ferragut, 1952.
- MACABICH LLOBET, Isidoro (1955), *Historia de Ibiza. Crónicas, Siglo XIX*. Palma de Mallorca, Ed. Alfa. *Majorca Daily Bulletin. Special 25 th Anniversary Edition 1962-1987*, Palma, 1987.
- MANRESA, Mariantònia, «La premsa satírica mallorquina durant la Segona República: Pedra Foguera com a mostra», *Estudis Baleàrics*, núm. 23, Palma, desembre de 1986.
- MANRESA MONSERRAT, Maria Antònia; MAS BARCELÓ, Margalida A. (1992), «El Balear: publicació dels emigrants illencs a l'Argentina», *Les Illes Balears i Amèrica*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, vol. III, pp. 277-296.
- MARCH CERDÀ, Martí, «Comunicació, premsa local i societat mallorquina», *Lluc*, núm. 673, setembre de 1977, pp. 12-13.
- MARIMON RIUTORT, Antoni; VIDAL REYNES, Jordi, «Mallorca dominical. Un setmanari catòlic i regionalista de finals del segle XIX», *El Mirall*, núm. 46, juny-juliol de 1991, pp. 54-57.

- MARTÍN AGUADO, José A. (1991), «La libertad de un diario», *Revista de Menorca*, primer semestre de 1991, Maó, pp. 75-82.
- MARTÍNEZ TABERNER, Catalina (1984), «La Nostra Terra (1928-1936): Anàlisi ideològica», *Randa*, núm. 16, Barcelona, pp. 129-142.
- MAS VIVES, Joan (1991), «L'epistolari entre Marià Aguiló i Bartomeu Muntaner. font per a l'estudi de la Renaixença», *Randa*, núm. 30, Barcelona, pp. 177-192.
- Menorca. Diari Insular 1941-1991. Es Diari 50 anys* (1991), Maó, Editorial Menorca, S.A.
- MERINO SANTIESTEBAN, Josep; MOREY TOUS, Antònia; ORELL VILLALONGA, Bartomeu; TUGORES PONS, Jaume (1988), «Auroristes i setmanaristes», *Randa*, núm. 23, Barcelona, pp. 83-140.
- MELIÀ PERICAS, José Antonio (1968), *Las revistas literarias en Mallorca en el siglo XIX*, Madrid (inèdita).
- MIR, Gregori (1988), *El nacionalisme de «La Nostra Terra»*, Mallorca, Ed. Moll.
- MIRALLES LE FOLL, Pere, «Prensa obrera a Mallorca, *El Rayo* (1912-1914)», *El Mirall*, núm. 47, agost-setembre, 1991, pp. 55-57.
- MIRALLES LE FOLL, Pere Guillem (1992), «Prensa anarco-sindicalista a Mallorca. *El Rayo* (1912-1914)», *Randa*, núm. 32, Barcelona, pp. 75-88.
- MOLINER PRADA, Antonio (1981), «La prensa mallorquina durante la guerra de la Independencia», *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, pp. 665-687.
- MOLL, Francesc de B. (1962), *Un home de combat (Mossèn Atcover)*, Mallorca, Ed. Moll.
- MOLL, Francesc de B. (1970), *Els meus primers trenta anys (1903-1934)*, Mallorca, Ed. Moll.
- MOLL, Francesc de B. (1975), *Els altres quaranta anys (1935-1974)*, Mallorca, Ed. Moll.
- MOLL BLANES, Isabel (1969), «El Obrero Balear», *Estudios de Información*, núm. 11, Madrid.
- MOLL BLANES, Isabel (1977-1978), «Noticia del semanario económico (1779-1820)», *Mayurqa*, núm. 17, Palma de Mallorca, pp. 63-68.
- MORALES RUIZ, Juan José, *La imprenta y los periódicos en Menorca*. tesi de llicenciatura, Bellaterra, Facultat de Ciències de la Informació, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983, pp. 480 (inèdita).
- MORILLAS PRAENA, M. del Pilar, «El Porvenir del Obrero. Eco de la Agrupación Germinal», *Revista de Menorca*, segon trimestre, 1987, pp. 169-199.
- MUNAR i MUNAR, Felip (1991), «La Dulzaina (1868-1869) i els inicis del costumisme mallorquí», *Randa*, núm. 30, Barcelona, pp. 87-114.
- NADAL SOLER, Antoni (1991), «Notes sobre Nuestra Palabra (1931-1936)», *Randa*, núm. 28, Barcelona, pp. 5-18.
- NADAL SOLER, Antoni (1993), «Els articles de Llorenç Villalonga en temps de guerra», *Randa*, núm. 33, Barcelona.
- OLIVER, Miquel dels Sants (1903), *La literatura en Mallorca (1840-1903)*, Palma de Mallorca, Tip. Lit. Amengual y Muntaner.
- OLIVER, Miquel dels Sants (1903), «La imprenta y el Diario de Brusí en Mallorca», *Diario de Barcelona*, núm. 13460-13462, 13819-13821, 14090-14092, Barcelona.
- OLIVER, Miquel dels Sants (1912), *En Maragall i la seva obra publicista: discurs llegit a l'Ateneu Barcelonès el dia 12 d'abril de 1912*, Barcelona, Il·lustració Catalana, pp. 48.
- OLIVER, Miquel dels Sants (1990), *Cosecha periodística: artículos varios*, Mallorca, El Tall (estudi preliminar de Damià Pons Pons).
- OLIVER, Antoni, «Última Hora Especial 30000», *Última Hora*, 30 de març de 1991, Palma.
- Página menorquina del Bien Público: índice sistemático. 1927-1936*, Ateneo Científico Literario Artístico de Mahón, Maó, 1981.
- PÉREZ MARTÍNEZ, Llorenç (editor) (1990), *Sa Marjal. Edició Facsmil*, Sa Pobla, Ajuntament de sa Pobla.
- PÉREZ PASTOR, Plàcid (1991), «La página literaria de l'agre de la terra com a font documental», *Miscel·lània Joan Fuster*, vol. 3.
- POMAR LLAMBIAS, Jaume, *La aventura de Nova Palma*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela de Periodismo de la Iglesia.
- POMAR LLAMBIAS, Jaume (1976), *L'aventura de Nova Palma*, Mallorca, Ed. Moll.
- POMAR LLAMBIAS, Jaume, «Notícia de Brisas», *Estudis Baleàrics*, núm. 23, Palma, desembre de 1986.
- PONS BESTARD, Josep (1990), *Memoria de Mallorca, 1936*, Mallorca, Ed. El Tall.
- PONS FABREGUES, Benito (1903), *Bibliografía de las Publicaciones Periódicas impresas desde 1779 hasta hoy en las Baleares*. Palma (inèdita).

- PONS JUAN, M. Esperança, «La imprenta en Menorca en los siglos XVIII y XIX. Notas para un estudio», *Revista de Menorca*, Quart semestre de 1990, Maó, pp. 405-411.
- PONS i PONS, Damià (1977-78), «El Dia (1921-1939). Una trajectoria ideològica i cultural», *Mayurqa*, núm. 17, Palma, pp. 235-239.
- PORTELLA COLL, Josep, «Joan Mir i Mir. Obra anarquista. 1898 a 1915», *Revista de Menorca*. Segon trimestre 1988, Maó, pp. 101-244.
- PRATS i BONET, Joan: Felip, «Curtoys i el seu temps (funcionari i polític)», *Eivissa*, núm. 21, abril de 1992, pp. 53-57.
- QUETGLAS ROSANES, Maria Dolors (1975), *Diario de Mallorca: aspectos empresariales e ideológicos*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo, pp. 114 (inèdita).
- «Quincuagésimo aniversario de *La Almudaina*, 1887 octubre 31 lunes - 1937 octubre 31 domingo», *La Almudaina*, Suplement especial, Palma, 1937, 8 pp.
- QUINTANA, Antoni (1980), «Paper de les publicacions per aconseguir el bilingüisme a Mallorca (1917-1936)», *Lluc*, Palma, pp. 135-140.
- RIPOLL, Luis. *La Columna de Baleares, Porto Cristo, 1936* (edició facsímil), Palma de Mallorca, Librería Ripoll (sense data).
- RIPOLL, Luis (1970-1973), *La Roqueta. 1886* (reedició de la revista), Palma de Mallorca.
- RIPOLL, Luis (1970-1073), *L'ignorància (1879-1885)* (reedició de la revista), Palma de Mallorca.
- ROSSELLÓ BOVER, Pere, «El setmanari *Arriba* i el ressorgiment de la literatura catalana a Mallorca durant la postguerra», *Lluc*, núm. 759, Palma, novembre-desembre de 1990, pp. 35-38.
- ROSSELLÓ-PORCEI, Bartomeu, «El periodismo en Mallorca», Serie de 21 articles apareguts a *El Dia*, de Palma, entre el juliol de 1930 i el setembre de 1931.
- ROTGER AMENGUAL, Bartolomé, *Las Revistas Escolares en Baleares*, tesi de llicenciatura, Departament de Pedagogia de la Universitat de les Illes Balears, Palma de Mallorca, maig de 1985 (inèdita).
- ROURA PUJOL, Miguel (1898), «La prensa periódica», *Revista de Menorca*, Maó.
- ROURA PUJOL, Miguel (1897), «La prensa periódica menorquina», *Revista de Menorca*, Maó.
- ROURA PUJOL, Miguel (1897), «La prensa periódica mallorquina», *Revista de Menorca*, Maó.
- SABATER, Gaspar (1950), «*La Palma. 1840-1841*», Madrid.
- SABATER, Gaspar (1961), «*La Palma. 1840-1841*», Madrid.
- SABATER, Gaspar: *La prensa en Mallorca durante la Renaixença*. Tesina fi de carrera. Escuela Oficial de Periodismo. Barcelona. pp. 1974.
- SABATER, Gaspar, «Es Pu-Put, Tots Sants i Pinyol Vermell», *El Dia de Baleares*, 14 de maig de 1989.
- SALOM, Jeroni (1993), *Això és l'Havana*. Mallorca, Ed. El Tall.
- SAMPOL RIPOLL, P. (1898-1904), *Anuario bibliográfico de Mallorca, 1897-1902. Apuntes para una biblioteca mallorquina*, Palma, Imprenta de F. Guasp.
- SASTRE BARCELÓ, Joan Carles (1984), «El *Diario Patriótico de la Unión Española* y el espíritu Romántico de la política del 1823», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, núm. 838, Palma de Mallorca, pp. 297-308.
- SASTRE BARCELÓ, Joan Carles (1986), «L'apogeu del romanticisme polític a la premsa mallorquina (1839-1854)», *Randa*, núm. 20, Barcelona, pp. 55-72.
- SEGUI, Maria Bel, «Octavio Aguilera ha escrito sobre las revistas mallorquinas en el franquismo...», *Baleares*, 4 de gener de 1989.
- SEGUI PUNTAS, Mateu (1970), «Revistes en menorquí», *Menorca. Diario Insular*, Maó.
- SELPAC (CLAPES), J. (1887), *Noticias bibliográficas y biográficas para la historia de Ibiza*. Palma de Mallorca, Imp. de Bartolomé Rotger.
- SERRA BELABRE, Maria Luisa, «Historia de la *Revista de Menorca*», *Revista de Menorca*, 7ª època, Quadern núm. 1, Maó, juliol-setembre de 1961.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià (1980-1984), «*La Veu de Mallorca*: Una publicació nacionalista entre el 1900 i 1931», *Mayurqa*, núm. 20, Palma de Mallorca, pp. 293-318.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià (1985), «*Foch y Fum*: Cap a la formació d'una mentalitat crítica a la Mallorca del primer terç del segle XX», *La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics, pp. 219-229.
- SERRA BUSQUETS, S. (1985), «La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears», *Estudis Balearics*, núm. 18, Palma, pp. 107-128.

- SERRA BUSQUETS, S. (1986), «La prensa satírica y anticaciquil en Mallorca», *La prensa de los siglos XIX y XX*, Bilbao.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià (1992), «Les publicacions periòdiques i la vida associativa dels emigrants de les illes Balears a l'Argentina», a *IV Jornades d'Estudis Catalano-Americans*, Comissió Amèrica i Catalunya, pp. 307-318.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià; COMPANYY MATAS, Arnau, «Los estudios sobre la prensa de las islas Baleares», *Revista de Extremadura*, núm. 10, segona època, gener-abril de 1993.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià; COMPANYY MATAS, Arnau, «Els pioners del estudis sobre premsa a les illes Balears», *Lluc*, núm. 774, Palma, maig-juny de 1993.
- SERRADILLA MUÑOZ, José V. (1988), *Periodismo en Ibiza*, Eivissa, Ibusim, 1988.
- Sóller. *Número del centenari. Juliol 1885-Juliol 1985*, Palma, Taller Gràfic Ramon, 1985.
- SUAU ALABERN, J., «Palma decimonónica. La prensa mallorquina ochocentista», articles XVI i XVII de la sèrie Palma decimonónica, *La Almudaina*, Palma de Mallorca, 5 i 24 de febrer de 1950.
- SUREDA GARCÍA, Bernat (1982), «Periodismo y Educación en los inicios de la España Contemporánea», *Educació i Cultura*, núm. 3, Palma de Mallorca, pp. 63-74.
- SURRIBAS i RIERA, Joan (1916), *Els nostres periòdics: notes crítico-bibliogràfiques de periòdics publicats en llengua catalana*, Barcelona, Imp. La Neotípi.
- TARJÍN IGLÉSAS, Josep (1985), «Presencia de Mario Verdaguier en la prensa barcelonesa», *Revista de Menorca*, Quart trimestre, Maó, pp. 555-575.
- TOBINO, Francisco M. (1880), *Historia del Renacimiento Literario Contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Madrid.
- TORRENT, Joan, «Assaig d'un cens de la premsa catalano-balear», *Bulletí de la Federació de la Premsa Catalano-Balear*, Barcelona, juny de 1930.
- TORRENT, Joan; TASSIS, Rafael (1966), *Història de la premsa catalana*, Barcelona, Ed. Bruguera.
- TORRES GOST, Bartomeu (1985), *Epistolari de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubió i Lluch a Joan Lluís Estelrich*, Mallorca, Ed. Moll.
- Última Hora 1893-1993*, Palma, 1993.
- Última Hora. La. 100 años. 1893-1943 (I)* (1993), Palma, Talleres Hora Nova, S.A.
- Última Hora. 100 años. 1944-1 de mayo de 1993* (1993), Palma, Talleres Hora Nova, S.A.
- VERGER CANALS, Antoni (1992), *Retazos periodísticos*, Menorca, Ediciones Nura/Editorial Sicoa.
- VIADER BERGES, Josep (1976), *Historia, esencia y evolución del Diario de Ibiza*, tesina fi de carrera, Barcelona, Escuela Oficial de Periodismo.
- Vida de periodistas ilustres (Pi y Margall, Mañé y Flaquer, Feliu y Codina, Durán y Bas, José Yxart, Prat de la Riba y M. de los S. Oliver)* (1923), Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona, año I. 1923, Barcelona.
- Vida de periodistas ilustres (Milà i Fontanals, Maragall, Peris Mencheta, Figuerola)*. *Seguido de otros documentos sobre la vida de la Asociación* (1924), Anuario de la Asociación de la Prensa Diaria de Barcelona, año II, torn I, 1924, Barcelona.
- VILADOT i PRESAS, Albert (1986), «Randa, revista clandestina», *Randa*, núm. 20, Barcelona, Ed. Curial, pp. 15-187.
- VILAVERDE, Camilo (1930), *La Prensa y las Prensas de Menorca*, Maó, Tipografía Mahonesa.
- VILLANGÓMEZ LLOBET, Marià (1988), *D'adés i d'ahir*, Eivissa, Institut d'Estudis Eivissencs.

Resumen

Se trata de un estado de la cuestión sobre los estudios de historia de la prensa en las islas Baleares, desde sus orígenes hasta el momento actual. Tras un breve repaso a la labor de los pioneros, los autores explican los trabajos que a partir de 1939 se han ido desarrollando en diversos medios (académicos, publicaciones científicas y de prensa periódica) y desde la perspectiva catalogal-descriptiva hasta la renovación del enfoque teórico-metodológico, ocurrida a principios de los años setenta. También se aporta una extensa bibliografía sobre el tema.

Paraules clau: Estudis premsa, hemerografia, història premsa, Balears.

Abstract

This article examines the state of the art in studies o the history of the press in the Balearic Islands, from its origins to the present time. After a brief overview of the pioneering days, the authors give an account of the work done in various fields (academic, scientific publications and newspapers) since 1939, from the cataloguing and descriptive approach to the renewal of the theoretical-methodological approach of the early seventines. An extensive bibliography on the subject is also given.

Nota biogràfica

Sebastià Serra Busquets (Mallorca, 1950) és professor titular d'Història contemporània de la Universitat de les Illes Balears. Les seves línies de recerca són, a banda de l'estudi dels mitjans de comunicació, sobre ideologies i moviments socials, i migracions, sempre referits a les Balears. És autor de diferents llibres i articles, bàsicament de la primera meitat del segle xx.

Arnau Company Matas (Mallorca, 1964) és llicenciat en Història i màster en Periodisme per la Universitat Balear. Redactor de la Gran Enciclopèdia de Mallorca, des de 1991, ha centrat les seves recerques en l'estudi del primer franquisme a Mallorca i de la premsa diària a les Illes Balears; és autor del «Catàleg de 100 anys de premsa diària de Balears».
